

სამოქალაქო საზოგადოება
და „ვარდის რევოლუცია“
საქართველოში

გიორგი ხაჭიძის რეაქციით

ICCN

Cordaid ↗

კონფლიქტებისა და მოლაპარაკებების საერთაშორისო
კვლევითი ცენტრი

სამოქალაქო საზოგადოება და
„ვარდების რევოლუცია“ საქართველოში

გიორგი ხუციშვილის საერთო რედაქციით

სამოქალაქო საზოგადოება და „ვარცების რევოლუცია“ საქართველოში

კონფლიქტებისა და მოლაპარაუებების საერთაშორისო
კვლევითი ცენტრის გამოცემა

საერთო რეფაქცია: გიორგი ხუციშვილის

ავტორები (ანბანის მიხედვით):

1. ფრანსუაზ ფ. კომპანიენი
2. რესულან მშვიდობაძე
3. ზურაბ მხეიძე
4. გიორგი ნიჟარაძე
5. ჰაიკო ნოვაკი
6. ზაზა ფირალიშვილი
7. თინათინ ლოლელაძი
8. გიორგი ხუციშვილი

**კონფლიქტებისა და მოლაპარაკებების საერთაშორისო
კვლევითი ცენტრის პროექტი**

პროექტის ავტორი და კოორდინატორი: გიორგი ხუციშვილი
პროექტის საერთაშორისო კონსულტანტი: ფრანსუაზ კომპანიენი
პროექტის მხარდაჭერა: ფონდი „კორდეილი“, ნიდერლანდები

პროექტის სამეთვალყურეო საბჭო:
ირინა ხანთაძე (თავმჯდომარე)
გიგი თევზაძე
ალექსანდრე თვალწრელიძე
გიორგი მარგველაშვილი
გია ნოლა
მიხეილ ჩაჩენაშვილი
თინა ხიდაშელი

საავტორო უფლებები დაცულია: (c) 2008 by ICCN

ISBN 978-99928-824-6-7

„როცა მშვიდობიან რევოლუციებს შეუძლებელს ხდიან,
მაშინ ძალისმიერი რევოლუციებიც გარდაუვალი ხდება

ჯონ ფ. კენედი

სარჩევი

რედაქტორის სახან	7
ნილობა (გიორგი ხუციშვილი)	8
შესავალი (გიორგი ხუციშვილი)	10
თავი 1. კვლევის საგანი, მეთოდოლოგია და ჰიპოთეზები (ფრანსუაზ კომპანიენი, რუსულან მშვიდობაძე, გიორგი ნიკარაძე)	23
თავი 2. რევოლუცია და სამოქალაქო საზოგადოება: თეორიული მონახაზი (თინათინ ლოლელიანი, ჰაიკო ნოვაკი)	34
თავი 3. არასამთავრობო სექტორი საქართველოში: რევოლუციამდე და რევოლუციის დროს (გიორგი ნიკარაძე, ფრანსუაზ კომპანიენი)	73
თავი 4. აჭარის მოვლენები (გიორგი ნიკარაძე).....	104
თავი 5. ექსპერტები ვარდების რევოლუციის საკვანძო მომენტების შესახებ (რუსულან მშვიდობაძე, ზურაბ მხეიძე)	114
თავი 6. მასმელია რევოლუციამდე და რევოლუციის დროს (რუსულან მშვიდობაძე).....	156
თავი 7. საზოგადოებრივი აზრი საქართველოს სამოქალაქო საზოგადოებისა და ვარდების რევოლუციის თაობაზე (გიორგი ნიკარაძე).....	181
თავი 8. ელექტრონული მეცნიერების ანალიზი (ზაზა ფირალიშვილი)	199
თავი 9. თეორიი ლაქები (გიორგი ნიკარაძე)	226
შემაჯამაბელი დასავახი (გიორგი ხუციშვილი)	231
საზრისი (გიორგი ხუციშვილი)	239

დანართები

1. მოვლენათა ქრონიკა
2. საექსპერტო მონაცემები
3. მედიის მონაცემები
4. ტაბულები
5. საექსპერტო გამოკითხვა
6. სოციოლოგიური გამოკითხვა

ტაბულები, სქემები, დაგრამები

დაგრამა: სავარაუდო კონცეპტუალური კავშირები

- ტაბულები:
1. საქართველოში არსებული ინსტიტუციების შეფასება
 2. რევოლუციების თეორია
 3. არასამთავრობო ორგანიზაციების ინსტიტუციური განვითარება
 4. ხმების პარალელური დათვლის შედეგები
 5. 2004 წ. 28 მარტის საპარლამენტო აღმინდები
 6. ურთიერთებავშირები ჯგუფებს შორის
 7. ჯგუფების სტატუსი „ვარდების რევოლუციამდე“ და მის მერჩ
 8. პოლიტიკურ ჯგუფთა მფლობელობა „ვარდების რევოლუციის“ გადამწყვეტ მომენტებში

სქემა: სისტემური ანალიზი > ექსპერტთა მოსაზრებები

რელაქტორისაგან

პროექტის სამუშაო ჯგუფში შედიოდნენ კონფლიქტებისა და მოლაპარაკებების საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის თანამშრომლები: გიორგი ხუციშვილი (ჯგუფის ხელმძღვანელი), გიორგი ნიკარაძე, რუსულან მშვიდობაძე, თინათინ ლოლელიანი (მავლევრები), აგრეთვე ზურაბ მხეიძე (მოწვევული მავლევარი) და დავით ყიფიანი (კონსულტანტი). ხელნაწერის ყველა ნაწილს თავისი ავტორი ჰყავს, ამავე დროს, წიგნის ხეთივე თანავერორი ერთნაირად იზიარებს პასუხისმგებლობას წიგნის შინაარსზე.

პროფესორმა ზაზა ფირალიშვილმა (თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტი) მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა წიგნის მომზადებაში და ერთ-ერთი ქვეთავიც მას ეკუთვნის, რისთვისაც დიდ მადლობას ვუხდით.

სამუშაო ჯგუფი მადლობას უხდის ყველა იმ ორგანიზაციასა და პირს, რომელთა გარეშეც შეუძლებელი იქნებოდა პროექტის განხორციელება.

განსაკუთრებული მადლობა ჰოლანდიურ ფონდ კორდეილს - ფინანსური და პარტნიორული მხარლაჭერისათვის, პროექტის სამეთვალყურეო საბჭოს წევრებს: ირინა ხანთაძეს, გიგი თევზაძეს, ალექსანდრე თვალჭრელიძეს, გიორგი მარგველაშვილს, გია ნოლიას, მიხეილ ჩაჩხუნაშვილს და თინა ხილაშელს კონსტრუქციული თანამშრომლობისა და საქმიანი წინადადებებისათვის.

პროექტი შეტანილი მნიშვნელოვანი წვლილისათვის მადლობას ვუხდით პროექტის კონსულტანტ ფრანსუაზ კომპანიენს (ამსტერდამის უნივერსიტეტი, ნიდერლანდები), აგრეთვე ჰაიკო ნოვაკს (ტიუბინგენის უნივერსიტეტი, გერმანია), მნიშვნელოვანი მასალის მოწოდებისთვის.

მადლობას ვუხდით ყველა გამოყითხულ ექსპერტსა და რესპონდენტებს თანამშრომლობისათვის, ყველა ინტერვიუერსა და სტატისტიკოსს, რომლებმაც დაამუშავეს და მოგვანდეს კვლევის მასალები, მთარგმნელებსა თუ ტექნიკურ რედაქტორებაში ჩართულ პირებს. რა თქმა უნდა, აღსანიშნავია თავად კონფლიქტებისა და მოლაპარაკების საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის კოლექტივის წვლილი, რომელმაც ძალ-უონე არ დაზოგა პროექტის წარმატებით განსახორციელებლად.

ნივარება

ეს წიგნი ორშლიანი კოლექტური შრომის შედეგია. მისი შექმნის იდეა კი იმ დროს გაჩნდა, როდესაც „ვარდების რევოლუციის“ გარშემო აყიდვაჲმა პიეს მიაღწია 2004 წლის 4 იანვარს მიხეილ სააკაშვილის საქართველოს პრეზიდენტად თითქმის ერთხმად არჩევის შემდეგ. ფენომენი მრავალმხრივ კვლევას მოითხოვდა – როგორც რაოდენობრივი, ისე თვისებრივი მეთოდების გამოყენებით - პოლიტიკური დინამიკის კონტექსტში. იმ დროს უკვე იგრძნობოდა ამგვარი ლიტერატურის აშკარა დეფიციტი. ამავე დროს, მთავარი საკითხი, რაც ჩვენს კვლევით ჯეფს აინტერესებდა, იყო ის, თუ რა როლი ითამაშა „ვარდების რევოლუციაში“ სამოქალაქო საზოგადოებამ - უპირველეს ყოვლისა, არასამთავრობო სექტორმა და დამოუკიდებელმა მასმებიამ. პროექტის მხარდაჭერაში დაინტერესებული ორგანიზაციების ძებნა იმით დასრულდა, რომ პოლანდიურმა არასამთავრობო ფონდმა „კორდეილმა“ (რომელიც ადრე „კარიტასის“ სახელით იყო ცნობილი) სურვილი გამოიქვა, ქართულ რევოლუციაში სამოქალაქო სექტორის როლის შესახებ ფართომასშტაბიანი გამოკლევა დაეფინანსებინა. „კორდეილმა“ პროექტისთვის შემოგვთავაზა დასავლეთევროპელი კონსულტანტი, რომელსაც ჰქონდა ანალოგიური პრობლემების კონსულტანტი, რომელსაც ჰქონდა ანალოგიური პრობლემების კონსულტანტი, რომელსაც ჰქონდა ანალოგიური პრობლემების იმ პირთა და ორგანიზაციათა წრე, ვისთან ურთიერთობაც კვლევითი ჯეფისთვის გარკვეულ წარმომაგრენლობითობასა თუ გამოკლევითი კის შედეგების დამაჯერებლობას უზრუნველყოფდა. სწორედ ამის ვათვალისწინებით ჩამოყალიბდა სამეთვალყურეო საბჭოს შემაცენლობაც.

დაფინანსდა დროის ის პერიოდი, რომელიც გამოკლევაში უნდა ასახულიყო: რევოლუციის განმსაზღვრელი წინა პროცესებიდან იმ მომენტამდე, როდესაც იგი სერიოზულ დაბრუოლებებს წააწყდა. იმ დროისათვის, როცა საპროექტო დოკუმენტაცია და სამუშაო გეგმა უნდა დამტკიცებულიყო, საქართველომ უკვე იზეიმა აჭარის ავტორატიული რეკიდისგან უსისხლოდ გათავისუფლება და ახლა ყველა დაძაბულად აფევნებდა თვალყურეო საბჭოს შემაცენლობაც.

დამთავრიდებოდა თვითგამოცხადებულ სამხრეთ ოსეთის რესპუბ-
ლიკაში მოვლენათა განვითარების მსგავსი ჯაჭვი. რით დასრულდა
ეს ყოველივე, მალე გახდა ცნობილი, ამიტომაც გადაწყდა, რომ
კვლევის პერიოდი სრულდება 2004 წლის ივნისით, ბათუმი კი
დროში უკანასკნელ შესასწავლ შემთხვევად განისაზღვრებოდა.

იმის მიუხედავად, რომ ქვეყანაში რევოლუციის შემდგომი პერი-
ოდი არაერთმნიშვნელოვნად განვითარდა - მრავალი მოლოდინი
გაცრიცხდა, ზოგიერთი გამართლდა - უფრო დაწვრილებითაა სა-
ჭირო, თავად კვლევის მოტივაციაზეც შევჩერდეთ:

შესავალი

ვარშავის ბლოკისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მსოფლიოს რამდენიმე ათეული ახალი, წარსულში კომუნისტური გამოცდილების მქონე ქვეყანა შეემატა, რომელთა გაცხადებულ პრიორიტეტად - არც მეტი, არც ნაკლები - საბაზრო ეკონომიკასა და დემოკრატიულ ღირებულებებზე აგებული სახელმწიფოების აშენება იქცა. განვლილმა წლებმა აჩვენა, რომ ამ მიზნის მიღწევის გზაზე მოძრაობა არათანაბარია: ზოგმა სუბიექტმა დემოკრატიის აღიარებულ სტანდარტებს მიაღწია და უკვე გახდა კიდევ ავტორიტეტული საერთაშორისო კავშირების სრულყოფებიანი წევრი, ზოგი „აკაკუნებს“ ამ კავშირებში, ზოგიც, საუკეთესო შემთხვევაში, ჯერ კიდევ პირველ ნაბიჯებს დგამს. ამასთან, მსგავსებაც შეიმჩნეოდა: არ უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ბევრ პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში ხელისუფლების სათავეში, საწყის ეტაპზე მაინც, ყოფილი კომუნისტური ნომენკლატურის წარმომადგენლები აღზევდნენ და უმეტეს შემთხვევაში - ნაციონალისტური ლოზუნგების წყალობით; ზოგ ქვეყანაში ძალაუფლება ჯერაც მათ ხელშია, მაგრამ ცენტრალური ეკონომიკის თითქმის ყველა სახელმწიფოში, ისევე, როგორც ბალტიის ქვეყნებში, ძალაუფლება დასავლური ტიპის ლიბერალურ-დემოკრატიული ორიენტაციის პოლიტიკური ძალების ხელში გადავიდა.

მომხდარი მოვლენების განზოგადების საფუძველზე შეიძლება შემდეგი ვარაუდი გამოითქვას: ტერიტორიულად რაც უფრო ახლოსაა ესა თუ ის ქვეყანა დასავლეთ ეკონომიკისთან და რაც ნაკლები დრო დაჲყო მან კომუნისტური მართვის ქვეშ, მით უფრო ადვილად, კანონიერების დაცვით და ნაკლები ძალადობით მყარდება იქ დემოკრატიული წყობა. გამოთქმულ დებულებას ეხმაურება გაფრცელებული მოსაზრება, რომ მოცემული ქვეყნის დემოკრატიულობის დონე პირდაპირ კავშირშია სამოქალაქო საზოგადოების სიძლიერესთან. „ფერადი რევოლუციები“ დასტურებს ამ აზრს; ჯერ კიდევ 2003 წლამდე არაერთხელ აღნიშნულა, რომ საქართველო, უკრაინა და ყირგიზეთი სამოქალაქო სექტორის განვითარების დონით ლიდერობენ თავიანთ რეგიონებში. ბუნებრივია, დასავლეთის დემოკრატიული თანამეგობრობა

პოსტკომუნისტურ სივრცეში დემოკრატიის გავრცელებითაა ფაინ-ტერესებელი და სოლიდურ სახსრებსაც იღებდა და იღებს ამ პროცესის მხარდასაჭერა; სახსრების მნიშვნელოვანი ნაწილი კი სწორედ სამოქალაქო სექტორის გასამყარებლადაა მიმართული, რასაც სატექნიკურად შემდეგი მოსაზრება უდევს: რაც უფრო ძლიერია სამოქალაქო საზოგადოება - მით მეტად დემოკრატიის ხარისხი. შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ „ფერიადი რევოლუციები“, ერთი მხრივ, გრანტის მიმცემ, მეორე მხრივ, გრანტის მიმღები ორგანიზაციების წინაშე მეტად რთულ შეკითხვას სვამს: რა გავლენას ახდენს ამა თუ იმ არასამთავრობო ორგანიზაციის საქმიანობა მთლიანად საზოგადოებაზე?

ამის თაობაზე არსებული ლიტერატურა (თუნდაც მხოლოდ გოლდსტონის [2001], ფორჩანის [1997], ჰანტინგტონის [1991], პეიჯისა [1975] თუ ტილის [1973] შრომები რომ მოვიხსენიოთ)¹ მხოლოდ თავად რევოლუციური პროცესების წანამდლვრებს, მახასიათებლებს, განვითარების ფაზებს განიხილავს, ხოლო ზოგი მეცნიერი სულაც აცალებევებს სამოქალაქო საზოგადოების განვითარებას დემოკრატიის ფეხზე დადგომის პროცესისაგან. ძალზე ცოტა თუ აქცევს ყურადღებას ზოგადად სამოქალაქო საზოგადოებისა და მეცნიერის როლს ბოლოდროინდელ რევოლუციურ პროცესებში. გარკვეულინილად, ჩვენი კვლევაც სწორედ ამ სიცარიელის ამოვსების მცდელობაა, ანუ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში სამოქალაქო საზოგადოების შენების ხასიათი „ხალხის ხელისუფლებისა“ და „რეეფიმის შეცვლის“ კანონზომიერებაზე თანამედროვე გაგებას მივუსადაგოთ. ამ გაგებით, რევოლუციის ცნებასაც, გარკვეულილად, ახალი განზომილება ემატება წინამდებარე წიგნის მეშვეობით.

¹ მათი მიმოხილვა იხ. II თავში

ცნებებისა და განსაზღვრებების თაობაზე საქართველოს აღვილი პოსტსაბჭოთა სიკრცეში

1992-93 წლებითან, როცა ხელისუფლებაში ეფუარც შევარცნაძე მოვიდა, 1997-98 წე. ჩათვლით, ქვეყნად შედარებითი სტაბილურობისა და წინსვლის ჰერიონი იდგა; პირიდაპირ ითქვა, რომ საქართველო დასავლური ყაიდის ფემოკრატიულ სახელმწიფოდ ქცევას აპირებდა და, ყაცმა რომ თქვას, სხვა გზაც არ ჩანდა; საბჭოთა კავშირისა და მთლიანად კომუნისტური ბლოკის დაშლა ფემოკრატიული სამყაროს უპირატესობის უზყუარი დასტური იყო. ასე რომ, ნაციონალისტური განწყობილებების მიუხედავად, რამაც ბევრ პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში იჩინა თავი, ყოველი მათგანი - სიტყვიერად მაინც - ფემოკრატის პრინციპებისადმი ერთგულებას აცხადებდა. ამას გარდა, ეკონომიკურ ფაქტორისაც უნდა გასწორდა ანგარიში - ერთიანი საბჭოთა სისტემის რევენის მერე ნაციონალური ეკონომიკის ფეხზე დაყენება შეეძლებელი იყო დონორი ორგანიზაციებისა თუ მთლიანად დასავლეთის დახმარების გარეშე - იმ პირობით, რაღა თქმა უნდა, თუკი ქვეყანა ფემოკრატიულ კურსს გააცხადებდა. ამგვარად, იმ თხუთმეტ სუვერენულ რესპექტურიას, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე რომ აღმოცენდა, ფემოკრატიული ნყობისათვის აუცილებელი ყველა კომპონენტი ჰქონდა დეკლარირებული - ხელისუფლების დანაწილება, მრავალპარტიული არჩევნები, ადამიანთა უფლებების დაცვა, საბაზო ეკონომიკაზე გაფასვლა, ფამოუკიდებელი მეცნის დამყოფება და არასამთავრობო სექტორის არსებობა. თუმცა, ისევე, როგორც საბჭოთა დროს, მალევე გამოჩნდა, რომ კომსტიტუციები ერთი იყო და რეალობა - მეორე. გარკვეული კალტურულ-ისტორიული, გეოპოლიტიკური თუ ზოგი სხვა ფაქტორის ზეგავლენით, აქ რეფიმების მთელი სპექტრი ჩამოყალიბდა - ვთქვათ, თურქმენეთის აბსულულობამდე მისული ტოტალიტარულით დაწყებული, დასავლეთის სტანდარტული ფემოკრატიებით გათავებული - ბალტის ქვეყნებში.

ისიც სათქმელია, რომ მოვლენათა ამგვარი განვითარების სათავეები ჯერ კიდევ საბჭოთა ჰერიონებია საძიებელი. სწორედ ბალტისპირეთიდან (ფა, იქნებ, ლენინგრადიდანც) აღწევდა სსრკ-

ში დასავლური ტექნოლოგიები, მატერიალური თუ სულიერი ლირებულებები. მართალია, კორეფუცია და ჩრდილოვანი ეკონომიკა აქ მთლად ისე ვერ ლალობდა, მაგრამ დემოკრატიული სულისევეთების დისიდენტური მოძრაობა ბალტიის რესპუბლიკებში აშკარად უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე სადმე სხვაგან. აი, შეა აზიაში კი ვითარება დიამეტრულად საწინააღმდეგო გახლოდათ. ერთი მაგალითი: ვინმე აფილოვი, არაფრით გამორჩეული კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, იქ ლამის განუსაზღვრელი უფლებებით იყო აღჭურვილი და საკუთარ ციხესაც კი განაგებდა.²

ამ სპექტრში საქართველოს სადღაც შეალებური ადგილი ეჭირა: ალებ-მიცემობა და ჩრდილოვანი ეკონომიკა, შეიძლება ითქვას, ყვაოდა; „ძალაუფლების დისტანცირება“ (ჰოფსტედეს ტერმინია³) ჩვენი შეფასებით, ბევრად მეტი იყო, ვიდრე ბალტიისპირეთში, ოლონდ - ბევრად ნაკლები, ვიდრე შეა აზიას რესპუბლიკებში და ხალხსაც ჯერ კიდევ ახლოვდა 1956 და 1978 წლების სახალხო გამოსვლები. ასევე, არსებობდა რამდენიმე დისიდენტური ჯგუფი, თუმცა, ერთიანად ნაციონალისტური ხელვისა. თანაც, ისიც სათქმელია, რომ ყველაფერი „დასავლური“ - მატერიალური, სულიერი თუ იდეოლოგიური პროცესებიც კი - იმთავითვე მიმზიდველი უჩანადათ „საბჭოთასთან“ შედარებით; ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ ქართული საზოგადოების გარევეულ ფენებში ფსიქოლოგიური განწყობა სავსებით მზად იყო დემოკრატიის, როგორც საბოლოო მიზნის აღსამელად, თუმც კი პრაქტიკული „ქცევითი ნორმებით“ მასთან არცთუ ისე ახლოს იდგა.

² <http://www.myarh.ru/news/index.php?id=21797&r=all&date=2005-05-13>

³ „...ის მანძილი, რაზეც სახელმწიფო ინსტიტუციათა თუ სხვადასხვაორგანიზაციათა წევრები ჩვეულ ამბად იღებენ, რომ ძალაუფლება არათანაბრად გადანაწილდება ქვეყანაში“ (Hofstede, G. 1991, p.28).

ელექტრონური და ჰიბრიდური ხარისხის სამსახური

თავისი ხანგრძლივი კარიერის მანძილზე, შევარცხადემ არაერთხელ აჩვენა, რამდენად კარგად უცებს ალტოს თანა-ფრიულ პოლიტიკურ კონიუნქტურას და 1992 წლიდან დე-მორატიული ინსტიტუტების არსებობის აუცილებლობასაც კარგად ხედავდა. შედეგად, დაიმონიტოს თქმით,⁴ საქართველოშიც ავტორიტარული და დემოკრატიული ელემენტების შემცველი ერთგვარი ჰი-ბრიტული რეჟიმი დამყარდა. მისი ავტორიტარიზმი იმაში გამოიხატებოდა, რომ საბჭოთა ნომენკლატურული სისტემის გამოზრდილმა და მასშივე გამოჩეულმა შევარცხადემ მისი ლამის ზუსტი ანალოგი შექმნა, რომელიც სახელმწიფო ეკონომიკასა და კურძო ბიზნესს, ნებისმიერ სტრუქტურასა თუ პიროვნებას ერთნაირად იქვემდებარებდა. შედეგად, ბრეჭნევის ხანის მსგავსად, სრულიად უკანონობრივ გახდა კორუფცია, ქვეყანა სტაგნაციის მდგომარეობაში გადავიდა, ხელისუფლება სისტემურ კრიზისში მოექცა და, კაცმა რომ თქვას, რევოლუციაც გარდაუვალი გახდა. თუმცა, ისიც სათქმელია, რომ თავად შევარცხადის რეჟიმი კიდევ კარგა ხანს გაძლიერდა, რომ არა ამ კლანური დემოკრატიის ერთი შემაფენერი ნაწილი - დამოუკიდებელი მედია და სამოქალაქო სექტორი.

ძნელი სათქმელია, საბოლოოდ მაინც რამ განაპირობა ის ვითარება, რაც საქართველოში შეიქმნა: იყო ეს სოციალური დაკვეთა („ხელისუფლება იმდენადაა ავტორიტარული, რამდენადაც საზოგადოება აძლევს მას ამის საშუალებას“) თუ თავად შევარცხადის უნარობა, სწორად შეეფასებინა მედიისა და სამოქალაქო საზოგადოების ჰორციუმიალი? ყოველ შემთხვევაში, ცხადია - ორივე ზემოხსენებული სეგმენტი მისი ზეგავლენის სფეროდან გამოვიდა. მაგრამ მთავარი, რაც განასხვავებს საქართველოს სხვა პოსტ საბჭოური ქვეყნებისაგან, ისაა, რომ ავტორიტარული და დემოკრატიული შემაფენერების შეფარდება მის ხელისუფლებაში

⁴ Diamond L., Thinking about hybrid regimes. *Journal of Democracy*. April, 2002 pp 21-35

განსხვავებული იყო და ახლაც ასეთად რჩება.

ჩვენს შემთხვევაში, აზრი აქვს ფუნქციონალიზმის გააზრებით - უფრო კონკრეტულად, გაცხადებულ და ფარიულ ფუნქციათა კონცეფციით ვიხელმძღვანელოთ⁵. ამ გაგებით, სოციალური ფუნქცია ისაა, რასაც ესა თუ ის საზოგადოებრივი ინსტიტუტი გაიღებს იმ უფრო ფართო სისტემისათვის, რომლის ნაწილიც თავადაა⁶. ამ შემთხვევაში გაცხადებული ფუნქცია გაგებულია, როგორც ნათლად გამოკვეთილი და აღიარებული; მაშინ, როგორც ფარიული ფუნქცია პირიქით - მიჩქმალებულია და არაარტიულირებული. პოსტ საბჭოურ ქვეყნებში დემოკრატიულ ინსტიტუციათა აღიარება, ერთი მხრივ, დემოკრატიული კანონიერებისა და მოქალაქეთა უფლებების დაცვის საყოველთაოდ გაცხადებულ ფუნქციას ემსახურებოდა; თუმცა, ამავე დროს, მას ფარიული, ე.წ. ლატერტური ფუნქციაც ეკისრებოდა - რაც, კაცმა რომ თქვას, უფრო მნიშვნელოვნადაც კი ესახებოდათ: ძალაუფლების ბერებების გარკვეულ აგუფთა ხელში თავმოყრია, მთლიანად საზოგადოებისა თუ მისი ერთი ნაწილის დაშინება-დემორალიზება, აღებ-მიცემობის სისტემის განმტკიცება და სხვ. ოლონდ მთავარი აქ მაინც „სრულიად დასავლეთის“ გულის მოგება იყო - დემოკრატიის თუნცაც ყალბი საბურველის მოსხმით.

ჩვენი აზრით, სხვაობა დემოკრატიულ ინსტიტუციათა გაცხადებულ და ფარიულ ფუნქციებს შორის კარგი მაჩვენებელია თავად დემოკრატიის დონის განსასაზღვრად ამა თუ იმ ქვეყანაში. ოლონდ ამ მაჩვენებლის რაოდენობრივი შეფასებით გამოყენება უკვე ჩვენი გამოკვლევის სფეროს სცილდება და ჩვენც მხოლოდ თვისებრივი გამოკითხვითა და სოციოლოგიური მიმოხილვით შემოვიდარებულეთ. ასევე, რამდენადაც კარგად გვესმის, რომ შექმნილ ვითარებაში შეუძლებელია გარკვეული სუბიექტური ფაქტორების სრულად თავიდან აცილება, ჩვენც შევეცადეთ, მხოლოდ ამ შეცეგებით გვეხლმძღვანელა.

⁵ იხ. ადამიანის ქმედებათა გაეთვალისწინებული შედეგები: რობერტ ჸ. მერტონის სტრუქტურულ-ფუნქციურ თეორიათა ამონარიცა, *Diligio. 2000*

⁶ იხ. Hout, Th., *Dictionary of Modern Sociology*. Littlefield Adams, 1969.

„პარლამენტის რევოლუცია“

ორიოლე სიტყვა თვით ცნებების - „ვარდების რევოლუციისა“ და „სამოქალაქო საზოგადოების“ ურთიერთმიმართების თაობაზე. ჩვეულებრივ, ეს კონკრეტული პერიოდის, ანუ 2003 წლის 2 ნოემბერისა და 23 ნოემბერის შორის მომხდარი მოვლენების გამოძახილა აღიმება. სწორედ 23 ნოემბერი ითვლება რევოლუციის გამარჯვების დღედ და დღევანდელ საქართველოში ქვეყნის ეროვნული დღესასწაულების დონეზე აღინიშნება. სინამდვილეში, რევოლუცია გაცილებით უფრო ხანგრძლივი და ლრმა პროცესია, ვიდრე ქვეყანაში ძალაუფლების ხელში აღება და პრეზიდენტის გადადგომა, თუნდაც ხალხის ფართო მასების მხარდაჭერით. სახალხო რევოლუციის ლეგიტიმაციის ცნობილი კრიტერიუმებიდან ჩვენი აზრით ყველაზე მნიშვნელოვანი გვინდა გამოვყოთ: ძირიული სისტემური რეფორმების შედეგად ქვეყანაში დემოკრატიზაციის პროცესს მყარი საფუძველი ეყრდნობა სწორედ იმ ჯეფის მართველობის პერიოდში, რომელმაც განახორციელა კიდევ რევოლუცია და ამგვარ რეფორმათა ინიციატორად გამოაცხადა თავი. მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეძლებს დემოკრატიული რევოლუცია, დაიმკიდროს ისტორიული უფლება, იწოდებოდეს ასეთად. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქართველოს ისტორიის მომავალ სახელმძღვანელოებში ის მოხსენიებული იქნება, უარეს შემთხვევაში, როგორც „ანტიკონსტიტუციური სახელმწიფო გადატრიალება“ (თუ რევოლუციის შედეგად მართვის ავტორიტარიული, არადემოკრატიული სტილი და ამეცილობა) ან, უკეთეს შემთხვევაში, „ქეჩის მხარდაჭერით ოპოზიციური ძალების მიერ არსებული რეფიმის არაძალალობრივი შეცვლა“ (უფრო ხანგრძლივი და გაურკვეველი შედეგის შემთხვევაში).

პოსტრევოლუციური პერიოდის დინამიკა ჯერჯერობით არ იძლევა საბოლოო დასკვნების გაეთვების საშუალებას, თუმცა გარკვეული რეფორმები მაინც მიმდინარეობს. ოლონდ ეგევაა - არსებული ხელისუფლება თავს ერთი ხანია, შეუვალი ავტორიტეტისა და მოვლენათა მოუწყვლადი განსჯის უნარის მქონედ აცხადებს თავს...

ყოველ შემთხვევაში, ერთი რამ ცხადია: ეროვნულ-განმათავისუ-ფლებელი მოძრაობისა და დამოუკიდებელი ქართული სახ-ელმწიფოებრიობის შენების პროცესები არც დაწყებულა და არც მთავრდება 2003 წელს. მიუხედავად ამისა, ჩვენ ვაცნობიერებთ ამ მოვლენათა ისტორიულ მნიშვნელობას არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ უფრო ფართო გეოპოლიტიკურ კონ-ტექსტში და ამ წიგნში მაინც ვწერთ „ვარდების რევოლუციისა“ და საქართველოში „პოსტრევოლუციური“ პროცესების შესახებ. ყვე-ლაზე მნიშვნელოვანი საკითხი ის კი არ არის, მოხდათ თუ არ მოხდა 2003 წლის ნოემბერში რევოლუცია, არამედ ის, შეძლებს თუ არა ამიერიდან საქართველო არარევოლუციური (ანუ არჩევნების) გზით ხელისუფლების მონაცვლეობით განვითარებას (რის გამოცდილე-ბაც მას დღემდე არ გააჩნდა), შეძლებენ კი რევოლუციის გზით მო-სული ძალები, ხელისუფლების კონსტიტუციური გზით შეცვლის ტრადიციას ჩაუყარონ საფუძველი? ამაშიც უმნიშვნელოვანესი როლი სამოქალაქო საზოგადოებამ უნდა ითამაშოს, მისი სიც-ოცხლისუნარიანობა უნდა გამოვლინდეს, ვინაიდან ცნობილია, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში ნებისმიერ ხელისუფლებას, მათ შორის, სახალხო რევოლუციის გზით დამკიდრებულს, ბიუროკრა-ტიზაციისა და ავტოკრატიისაჟენ სრრალუა უვითარდება ხოლმე.

სამოქალაქო საზოგადოება და ხალხის თვითშეგნება

მეორე მნიშვნელოვანი ტერმინია „სამოქალაქო საზოგადოება“, რომლის არსებულ განმარტებებს შემდგომ ტექსტში ასევე ვწოდოთ ეთმობა აღილი. საქართველოში სამოქალაქო საზოგადოება, ჩვეულებრივ, არასამთავრობო სექტორთან ასოცირდება, რომელ-შიც, ძირითადად, უფლებადამცავ არასამთავრობო ორგანიზაციებს გალისხმობენ. უფრო ნაკლებად მოიაზრება ამავე კატეგორიაში დამოუკიდებელი მასმელია (მასში უფრო კომერციულ საწყის ამჩნევენ) ან, მით უმეტეს, პოლიტიკური მოძრაობები და ჯგუფები. ამავე ფრის, პრაქტიკულად, არ გვაქვს პროფესიონალების (tred-unionebis) სამოქალაქო აქტივობის ტრადიცია, რომელმაც, ზოგიერთი რე-სიგიური დაწესებულების სამოქალაქო აქტივობასთან ერთად, დასავლეთის ქვეყნებში მნიშვნელოვანნილად ჩამოაყალიბა კიდეც სამოქალაქო საზოგადოება. არადა, პოსტ საბჭოთა საქართველოში სამოქალაქო საზოგადოების ჩასახვისა და განვითარების სპეცი-ფიკის ცოდნის გარეშე „ვარდების რევოლუციაში“ მისი როლის განსაზღვრაც შეუძლებელი ხდება.

როდესაც ვლაპარაკობთ რევოლუციაში სამოქალაქო საზოგა-დოების როლის შესახებ, არა მხოლოდ რევოლუციურ პროცესებში ნამყვანი არასამთავრობო ორგანიზაციების მონაწილეობას, არამედ ქართულ საზოგადოებაში სამოქალაქო თვითშეგნების გაზრდილ დონესაც ვგულისხმობთ, რამაც განაპირობა კიდეც რევ-ოლუციური ნახტომის ოპოზიციური ძალებისათვის სახელმწიფო ხელისუფლების უსისხლო და არაძალადობრივი, ამავე დროს, უალტერნატივო გადაცემის - შესაძლებლობა. ამ პროცესებში აქ-ტიური მონაწილეობით საქართველოს ამომრჩევლებმა განაცხადეს, რომ აღარ შეურიგდებიან გაყალბებული არჩევნების დამკიდ-რებულ ტრადიციას. ქეჩაში გასულმა ხალხმა სოლიდარობის, ორ-განიზებულობისა და ერთმანეთისადმი კორექტულობის მაღალი დონის დემონსტრირება და ამით შესაძლო ჭყლეტის, სისხლის-ლვრისა თუ პროვოკაციების პრევენცია მოახდინა. გარედან ამას ვე-რავინ უზრუნველყოფა, თვით ხალხს რომ არ ჰქონდა გაცნობიერებული, რამდენად სასიცოცხლო იყო მისთვის შედეგის

მიღწევა - ლოკომოტივული და კორიუმპირებული რეეიმის შეცვლა.

დაკვირვების შედეგად ვლინდება რევოლუციურ მოვლენათა სამი განსხვავებული, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებული ხაზი: პოლიტიკური ოპოზიციის, სამოქალაქო სექტორის აქციური ნაწილისა და ფემონისტრანტთა მასების ქცევის ლოგიკა. ხალხი ორგანიზებულად მოქმედებდა, იყრიბებოდა და იძლებოდა. კულმინაციური მომენტის წინა დღეებში ამ სტრიქონების ავტორს ახსოვს დედა 25 დღის ბავშვით ხელში, რომელიც გვიან ღამემდე არ ტოვებდა პარლამენტის წინ ტერიტორიას. ქუჩაში გადაუდებლად წვიმდა, ხალხი ტენცა-ბის ქვეშ თბებოდა, როგორც შეეძლო. როდესაც ვკითხე, არ გემინა, ბავშვი გააციო-მეთქი, მან მშვიდად მიპასუხა, სახლში ტემპერატურა უფრო დაბალია, ვიდრე ქუჩაში და ვიცი, რატომაც. დემონტრანტთა ქცევის ხასიათი ვერ თავსდებოდა ქართული ხასიათისა და ქართული საზოგადოების მენტალიტეტის შესახებ ჩვეულ სტერეოტიპებში. აյ ორი განმსაზღვრელი ლაიტმორტი იჩენდა თავს: 1. ასე ცხოვრიება აღარ შეიძლება და ხელისუფლება უნდა შეიცვალოს, 2. ეს მხოლოდ და მხოლოდ ცივილიზებული, არაძალადობრივი გზით უნდა მოხდეს.

2003 წლის ნოემბრის საპარლამენტო არჩევნები

2003 წლის 2 ნოემბრის საპარლამენტო არჩევნები არ წარმოადგენდა რაიმე განსაკუთრებულს გაყალბების ხარისხის თვალ-საზრისით: ეს იყო „ნორმალურად“ ფალსიფიცირებული არჩევნები, რასაც ყველა დიდი ხანია შეჩვეული იყო. რა თქმა უნდა, გადამწყვეტი ბრძოლის მოლოდინში ოპოზიციის ლიდერთა ინტერესებში იყო, ეს არჩევნები უპრეცედენტოდ გაყალბებულად გამოეცხადებინათ, რათა მასობრივი პროტესტის საჟმარისი აკუმულირება მომხდარიყო.

2003 წლის ნოემბერი შეიძლება ორ ნაწილად დაიყოს: პერიოდი ნოემბრის შეარიცხვებამდე, როდესაც სახალხო პროტესტი კრი-

ტიკული მასის დონეს ვერ აღწევდა, ბრძოლის შედეგი კი გაუ-
რჩვეველი იყო და რევოლუციის გამარჯვებამდე დარჩენილი ერთი
კვირა, როდესაც პროცესებმა ცალსახა და შეუქცევადი ხსიათი
მიიღო. ასევე ვითარდებოდა საქართველოში მიმდინარე პროცესე-
ბისადმი დამოკიდებულება ოფიციალური ვაშინგტონის მხრიდან.
რევოლუციის შემდგომ გავრცელდა „შეთქმულების თეორია“, რომ-
ლის თანახმად, რევოლუცია ორგანიზებული ფა დაფინანსებული
იყო ჯორჯ სორისის მიერ, სერბიაში მომხდარი რევოლუციის
კალებით. სორისის ფონდმა ნამდვილად გაუწია დაფინანსება
„ქმარას“ მომზადებას, მაგრამ ეს თავისთავად ვერ უზრუნველყ-
ოფდა ფართომასშტაბიან სახალხო გამოსვლებს. ალსებობს ინ-
ფორმაცია, რომ ვაშინგტონში ყურადღებით აღევნებდნენ თვალს
საქართველოში მიმდინარე პროცესებს, მაგრამ არ ჩეკობდნენ
ოპოზიციისთვის საჯარო მხარდაჭერის გამოცხადებას იქამდე,
ვიდრე აშეარა არ გახდა, რომ აქტიური სახალხო პროტესტი კი-
ტიკულ ზოვანს გადასცილდა. 2004 წლის თებერვალში „ნიქსონის
ცენტრში“ შეხვედრის დროს ამერიკის ხელმძღვანელობასთან
დაახლოებული ექსპერტი ზეინო ბარანი გვიმტკიცებდა⁷, რომ ვაშ-
ინგტონში იქამდე ყოყმანობდნენ, დაეჭირათ თუ არა საჯარო
მხარი სააკადემიურანია-ბურჯანაძის გუნდისთვის, ვიდრე არ დარ-
წმუნდნენ, რომ საქართველოში მოვლენები შეუქცევადად ვითარდე-
ბოდა. მხოლოდ ამის შემდეგ, ანუ 23 ნოემბრამდე დარჩენილი
რამდენიმე დღის განმავლობაში, CNN უკვე მთლიანად ჩაერთო რევ-
ოლუციის მსოფლიო მასშტაბით „გაპირებაში“.

⁷ შეხვედრას ესპრინგ გუგული მაღრაძე, ზურაბ დავითაშვილი და გიორგი ხეცისვილი

მესახა საქართველო მიმღიღებული ტრანსფორმაციის შესახებ

„ვარდების რევოლუციის“ გამარჯვებისთანავე მისმა ბევრმა აქტიურმა მონაწილემ სამოქალაქო საზოგადოების ლიტერატურული ციცვილან პარლამენტში, მთავრობასა და პრეზიდენტის ადმინისტრაციაში საკუთარო პოზიციები დაიკავა. „რესტავი 2“ -მა ამ ფაქტის უმერძირებისას თავი ვერ შეიკავა იმის აღნიშვნისაგან, რომ რევოლუციის შემდეგ საქართველოს სამოქალაქო სექტორი „დაცარიელდა და დაიშალა“⁸. ამ დასკვნის გაგება ისეთნაირადაც შეიძლებოდა, რომ ზემოხსენებული ლიტერატურის აზრით, სწორედ ისინი წარმოადგენლნენ საქართველოში სამოქალაქო საზოგადოებას. დრომ აჩვენა, რომ „რესტავი 2“ -ის ამ (ისევე, როგორც ბევრ სხვა) განცხადებაში გაცილებით მეტი იყო ჩატებული: სახელმწიფო, ახალი ხელისუფლების პოლიტიკი მრნამსი: სახალხო პროცესტის ტალღაზე მოსული ხელისუფლება, რომელსაც ხალხისაგან აქვს დაკავეთა, ქვეყანაში ძირიელი რეფორმები ჩაატაროს და ყველაფრის დაჩქარებული მოლერნიზაცია. მოახდინოს, რომელიც ხალხის ნებას ასრულებს და ხალხის სახელით ლაპარაკობს, ბენებრივად იღებს თავის თავზე ქართული სახელმწიფოს დემოკრატიზაციასთან, ეკონომიკულ და ზოგადსაკაცობრიო სტანდარტებთან დაახლოების ფუნქციას, ანუ - საკუთარ თავზე იღებს სამოქალაქო საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ ფუნქციას. სამოქალაქო საზოგადოების იგივე ლიტერატური, რომელიც რევოლუციამდე არასამთავრობო სექტორში საქმიანობდნენ, რევოლუციის შემდეგ იმავე საქმიანობას უკვე სახელმწიფო მოხელეების სტატუსით აგრძელებენ. მათი ხელვით, სამოქალაქო საზოგადოებამ (ანუ კონკრეტულად, ამა და ამ პირებმა) ხელისუფლება ხელში იმისათვის აიღო, რომ განახორციელოს ის, რისთვისაც იყო მოწოდებული დემოკრატიული რეფორმები მაგრამ უკვე სახელმწიფო ძალაუფლების ატრიბუტებითა და რესურსებით აღჭურვილმა.

⁸ 2004 წლის იანვარი, „რესტავი 2“-ის სალაშოს „უკიირი“

ყველაფერი წესრიგშია ასეთი ლოგიკით წარმოებულ მსჯე-
ლობაში? რამდენად ეთანხმება იგი სამოქალაქო საზოგადოების
საყოველთაოდ მიღებულ გაგებას? შესაძლებელი კია, ამგვარი
„მემკვიდრეობითობის ხაზი“ იმის გარანტიად იქცეს, რომ სახ-
ელმრიცვო ხელისუფლების პოსტრევოლუციური განვითარება
დემოკრატიის გზით და არა ბიუროკრატიზაციის და ავტორიტა-
რიზაციის გაგრძელება? საკუთრივი, დასავლურ ქრისტომათიერები
ჩავიხედოთ, რომ ამ კითხვაზე ცალსახად უარყოფითი პასუხი მივი-
ღოთ. მაღალჩინოსანი, თუნდაც ის სტაჟიანი არასამთავრობო
უფლებადამცველი ყოფილიყო წარსულში, სამოქალაქო საზოგა-
დოების წარმომადგენელი ვერანაირად ვერ იქნება. რევოლუციის
შემდგომ საზოგადოებამ უნდა შეავსოს და გაააქტიუროს სამო-
ქალაქო სექტორი, როგორც ხელისუფლებაზე ხალხის
დემოკრატიული კონტროლის მექანიზმი, რათა ხელისუფლებამ არ
გადაუხვიოს რევოლუციის დროს გამოცხადებულ გეზს. ფრინსის
თუუკიამას ცნობილი გამონათქვამი რომ გამოვიყენოთ, დემოკრა-
ტია მხოლოდ იქ მევიდრდება, სადაც საზოგადოებაში ამის სტაბილ-
ურად ძლიერი მოთხოვნა, და სადაც თავად საზოგადოებას ძალუდს
დარაზმა ამ მიზნის მისაღწევად.

თავი 1. სამოქალაქო საგანი, მეთოდოლოგია და ჰიპოთეზები

მოცემული პროექტის ერთ-ერთი ძირითადი დებულება ისაა, რომ სამოქალაქო საზოგადოებამ გარკვეული, თანაც არცთუ უმნიშვნელო როლი ითამაშა 2003 წლის ნოემბერის საქართველოში მომხდარ „ვარდების რევოლუციაში“ - ეს კი, თავის მხრივ, სამ წინსწრებით ვარაუდს გულისხმობს:

- ა) საქართველოში არსებობს სამოქალაქო საზოგადოება;
- ბ) 2003 წელს საქართველოში რევოლუცია მოხდა;
- გ) ამ ორს შორის გარკვეული ურთიერთებავშირია.

ესაა სოციალური რეალობის „პირველი რიგის“ ვარაუდები და თუ ეს ყველაფერი ასეა, ახლა „მეორე რიგზეც“ უნდა გადავიდეთ - რომ ქართველმა ხალხმა ეს ურთიერთებავშირი გაიაზრა, და შესაბამისად, იგი ქართულ მედია სივრცეშიც აისახა. ასე რომ, ახლა მეოთხე წინალაშვებაც ჩნდება:

დ) ეს ურთიერთებავშირი აისახება მოქალაქეთა წარმომადგენლობით (მნიშვნელობა არა აქვს, აქტიური იყო ეს წარმომადგენლობა თუ ვასირი), მედია საშუალებებით (ბეჭდვითი თუ ტელემედია) და არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტივობით.

ამ ვარაუდებზე დაყრდნობით, ჩვენ რამდენიმე ჰიპოთეზას შემოგთავაზებთ, ოღონდ სულაც არ გვსურს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის ძიების გზას გავყვეთ; ჩვენ ის უფრო გვაინტერესებს, როგორ წარმოაჩენს კვლევა საქართველოს სამოქალაქო საზოგადოების სახეს? რას გვმატებს იგი რევოლუციების ფენომენში გასარჯევად? სხვანაირად რომ ვთქვათ, ურთიერთებავშირი „სამოქალაქო საზოგადოება - ვარდების რევოლუცია“ უფრო ფართო, სპეციალურ ლიტერატურაში კარგად გაშექებულ (კაროტ-

ქარა

ნეგო იკვლევს სამოქალაქო საზოგა-
დოვანოსა და ესენტის როლს 2003
წლის ნოემბრის „ვარდის რევოლუ-
ციაზ“ ცენტრის მოვლანებისთვის

